

Miesto Západu v súčasnom globalizovanom svete (vybrané prístupy)

Jozef Palitefka

Abstrakt

Príspevok je venovaný vybraným autorom (hlavne O. Spenglerovi a S. P. Huntingtonovi) a ich pohľadu na vývoj západnej kultúry/civilizácie. Hoci ide o staršie diela, v prvom prípade vydanom približne pred 100 rokmi, v druhom prípade približne pred 30-mi rokmi, i dnes nám ich diela môžu napomôcť k lepšiemu pochopeniu určitých procesov, ktoré sa v západnej civilizácii odohrávajú a ktoré určujú miesto Západu vo svete. Daný príspevok si všíma hlavne určité predpoklady vývoja v západnej civilizácii, ktoré naznačujú obaja autori, a následne to, či a do akej miery sa ich predpoklady naplňajú.

Kľúčové slová

O. Spengler, S. P. Huntington, Západ, civilizácia, kultúra, kríza, úpadok, náboženstvo, populácia, globalizácia, súčasnosť.

Úvod

Je zrejme nespochybniteľné, že žijeme v čase veľkých zmien. Už dlhodobejšie prebiehajú viaceré procesy, ktoré rozhodujú o ďalšej podobe sveta a jeho smerovaní. Dôležitým zlomom síce bol pád železnej opony, no odvtedy už ubehlo vyše tridsať rokov a svet čelil a čelí ďalším veľkým výzvam, či vojenským konfliktom. Uvediem aspoň niektoré: teroristický útok na USA 11. septembra 2001 ako aj viacero ďalších teroristických útokov v západnom i nezápadnom svete, vojna v Afganistane (2001 - 2021), vojna v Iraku (začiatok v roku 2003), konflikt v Sýrii, viaceré vlny migrácie, pandémie covid-19, napätie medzi Čínou a Taiwanom, vývoj v Severnej Kórei, či Iráne, vojenský konflikt v pásme Gazy a vojna na Ukrajine, ktorá je najväčším vojenským konfliktom v Európe od skončenia druhej svetovej vojny. Otázkou preto v tejto súvislosti je, aké miesto a aký vplyv má Západ v týchto procesoch a aké sú jeho ďalšie perspektívy do budúcnosti.

Západ ako upadajúca civilizácia

Pri hľadaní odpovedí na vyššie položenú otázku, je nutné sa najskôr bližšie pozastaviť pri samotnom pojme Západ. Hoci nejaká jednotná definícia chýba a viacerí autori zaoberajúci sa touto problematikou, predkladajú svoje vlastné definície, predsa len je možné ponúknuť určitú rámcovú a všeobecnú definíciu, ktorá by v sebe obsiahla väčšinu definícií týchto autorov. Za Západ možno považovať územie, pre ktoré je charakteristická určitá špecifická kultúra

vyznačujúca sa určitými normami, hodnotami, náboženstvom, politickými inštitúciami a artefaktmi. Jeho vývoj je silno ovplyvnený antickou filozofiou, rímskym právom, kresťanstvom a judaizmom a neskôr renesanciou, osvietenstvom a priemyselnou a vedeckou revolúciou. Pre lepšie pochopenie tohto pojmu i samotného postavenia Západu vo svete, ktoré je nosnou témou tejto štúdie, bude venovaná pozornosť viacerým autorom venujúcim sa touto problematikou.

Jedným z prvých, ktorého uvažovanie o Západe (a nielen o ňom), vyvolalo silnú reakciu (pozitívnu i negatívnu), bol nemecký filozof, polyhistor Oswald Spengler. Už ubehlo vyše sto rokov od vydania jeho najznámejšieho diela *Zánik Západu: Obrisy morfológie svetových dejín* (1918/1922). Napriek silnej kritike viacerých akademikov jeho tvorby, ako aj dlhotrvajúcemu nezájmu o ňu¹, môžeme v nej nájsť viacero inšpiratívnych podnetov aj pre bádanie súčasného stavu západnej civilizácie.²

Jedným z nich je kritika dovtedajšieho pohľadu na svet a svetové dianie vychádzajúcej z určitej predstavy o všeobecných dejinách a univerzálnych hodnotách. O. Spengler prezentuje svoju predstavu na svet a dejiny ako niečo, čo nie je jednotné (jeden celok) a neuberá sa pre všetkých jedným smerom. Poukazuje na dôležitosť viacerých kultúr, ktoré sú autonómnymi a vnútorne uzavretými jednotkami. Kritizuje pohľad na dejinný proces ako proces lineárny, v ktorom sa ľudstvo ako celok ubera nejakým smerom a naplňa nejaký cieľ. V duchu takéhoto uvažovania Spengler schému starovek – stredovek – novovek považuje za nezmyselnú, v ktorej však človek bol dlho zajatý a čo mu následne bránilo vidieť svoje vlastné dejiny len ako malú do seba uzavretú čiastku historického procesu. *„Lidstvo však nemá žádný cíl, žádnou ideu, žádný plán, jako nemá cíl druh motýlů nebo orchidejí. „Lidstvo“ je zoologický pojem či prázdné slovo. Nechte tento fantom zmizet z okruhu historických problémů formy a uvidíte, jak se vynoří překvapivé bohatství skutečných forem. Zde je nesměrná plnost, hloubka a hybnost živého, která byla až dosud překryta heslem, suchým schématem, osobními „ideály“. Místo onoho nudného obrazu do jedné přímky zformovaných světových dějin (který člověk přímo získá jen tehdy, když zavře oči před převažujícím množstvím faktů), vidím rozkvétat divadlo velkého počtu mocných kultur, které s prasevětskou silou vycházejí z lůna mateřské země, na niž je každá z nich v celém průběhu své existence přísně vázána; vidím kultury, z nichž každá má svou vlastní ideu, své vlastní vášně, svůj vlastní život, chtění, cítění, svou vlastní smrt.“*³

O. Spengler tak poukazuje v dejinách na viacero jedinečných, neopakovateľných nezávislých kultúr, ktoré svojím vlastným spôsobom vytvárajú vlastné formy. Každá kultúra je tak zmyslom i cieľom seba samej. Je živým organizmom, ktorý sa riadi podľa vlastných pravidiel. Má svoje detstvo, mladosť, mužnosť i starobu, a v podstate i vlastnú smrť. Tak, ako každý živý organizmus raz musí zomrieť, tak je to aj s kultúrou. Každá kultúra postupne prechádza do stavu civilizácie. *„Každá kultura má totiž svou vlastní civilizaci. Obě slova, která do nynějška označovala jakýsi neurčitý rozdíl etnického druhu, jsou zde poprvé chápána v periodickém smyslu jako výrazy pro přísnou a nutnou organickou následnost. Civilizace je nevyhnutelným osudem kultúry. Zde je dosažen vrchol, z něhož se stávají řešitelnými ty poslední a nejtěžší otázky*

¹ Prvý český preklad tohto diela vyšiel až v roku 2010.

² Tejto téme som sa venoval v príspevku *Súčasná západná civilizácia v kontexte diela Oswalda Spenglera*. In: *Culturologica Slovaca*, ISSN 2453-9740, roč. 5, č. 2 (2020), s. 21-32.

³ SPENGLER, O.: *Zánik Západu. Obrisy morfológie světových dějin*. Praha: Academia, 2017, s. 41.

historické morfologie. Civilizace jsou nejzazší a nejmělejší stavy, jichž je vyšší druh lidí schopn.“⁴

Z uvedeného citátu je zřejmé, že pod pojmom civilizácia O. Spengler chápe záverečnú etapu kultúry, jej dožívanie, jej nevyhnutný koniec. K tomuto prechodu podľa O. Spenglera na Západe dochádza v 19. storočí. To, že myšlienka konca Západu vyvolala po vydaní veľký ohlas, určite možno pripísať i náladám v nemeckej a európskej spoločnosti po skončení prvej svetovej vojny. Tento vojnový konflikt nepochybne vyvolával u ľudí danej doby pochybnosti o človeku, jeho hodnotách i ďalšom smerovaní. Znamená to, že spoločnosť sa nachádzala v určitej kríze a táto kríza sa zrejme ešte viac prehĺbila po odhalení mnohých zverstiev druhej svetovej vojny. Je preto namieste položiť si otázku, do akej miery tieto udalosti znamenali/znamenajú koniec Západu? Sú viaceré znaky, ktoré Spengler popisuje, naozaj prejavom smrti západnej kultúry a nástupom civilizácie? Treba si v tejto súvislosti uvedomiť, že aj civilizácia je obdobie, ktoré je relatívne dlhé a môže trvať aj niekoľko stoviek rokov.⁵ „Kultura a civilizace – to je živé tělo jedné duše a jeho mumie. Tak se rozlišuje západoevropské pobývání před rokem 1800 a po něm...“⁶

Aj keď Spenglerov fatalizmus vo vývoji kultúr je iste silne prehnaný, predsa je na mieste otázka, do akej miery sú znaky civilizácie, ktoré O. Spengler uvádza, určitými krízovými javmi, ktorými postupne západná kultúra prechádza? Naozaj sa začala určitá kríza Západu ešte v 19. storočí a dnes sme svedkami jej prehĺbenia, ktoré môže viesť ku kolapsu Západu, o ktorom sa zmieňujú viacerí súčasní autori? Alebo je kríza Západu len záležitosťou posledných rokov?

O. Spengler medzi znaky civilizácie, t. j. prejavy konca kultúry uvádza viacero javov, o ktorých je nutné sa aspoň stručne zmieniť, keďže môžu poukazovať aj na oslabovanie pozície Západu. Typickým znakom civilizácie je **imperializmus**. „Kultivovaný člověk má svou energii zaměřenou k nitru, civilizovaný k vnějšku... Zde neexistuje žádná volba. Zde nerozhoduje vědomá vůle jednotlivce či celých tříd a národů. Expanzivní tendence je osudová, je to něco démonického a nestvůrného, co popadne člověka žijícího ve stadiu světových měst, donutí ho, aby mu sloužil a spotřeboval se v něm, ať chce či nechce, ať to ví či neví.“⁷ Ako je zřejmé z uvedeného citátu, imperializmus je určitým osudom, je niečím, čo nutne musí prísť. Konkrétna podoba a okolnosti sú síce v určitom zmysle náhodilé, no to, že prichádza, nevyhnutné. Týkalo sa to v minulosti Grékov, Rimanov, či Arabov, a týka sa to aj Západu. Typickým prejavom tejto tendencie boli napr. podľa Spenglera napoleonské vojny.

Ďalším javom poukazujúcim na prechod k civilizácii je možné názorne demonštrovať na filozofii Friedricha Nietzscheho. Ako je známe, podrobuje celú západnú kultúru určitej kritike. Kritizuje Platónsko-kresťanskú tradíciu, na ktorej je táto kultúra postavená a snaží sa súčasne ukázať, že je postavená na pseudohodnotách. Podľa tejto tradície je skutočnosť rozdelená na dve časti – svet bytia/nadprirodzený svet a svet diania/pozemský svet. Dôraz je položený na svet bytia a z toho východiska sú následne odvodzované hodnoty a normy. Podľa F. Nietzscheho je takéto uvažovanie chybné a je preto potrebné „**prehodnotiť všetky hodnoty**“. Práve v tomto „prehodnocovaní“ vidí Spengler jasný znak civilizácie, pretože ono nevytvára nové formy (tie vytvára kultúra), ale len ich nejakým reinterpretuje.

⁴ Tamže, s. 52.

⁵ Vid' tabuľka SPENGLER, O.: Zánik Západu. Obrisy morfologie světových dějin. Praha: Academia, 2017, s. 78-79.

⁶ SPENGLER, O.: Zánik Západu. Obrisy morfologie světových dějin. Praha: Academia, 2017, s. 362.

⁷ Tamže, s. 58.

Tu je nutné upozorniť na jeden dôležitý aspekt, ktorý je pri chápaní kultúry a civilizácie v nemeckom prostredí dôležitý. O. Spengler nadväzuje na nemeckú tradíciu, ktorá kultúru (Kultur) chápe predovšetkým ako výdobytky duchovné, zatiaľ čo civilizácia (Zivilisation) zahŕňa výdobytky predovšetkým technické a urbanizačné. „*Kultura byla shledávána jako „správná“, civilizace jako cizí, ničící a nežádoucí; zejména výrazný byl odpor k městům jakožto centřům degenerace, zlotřilosti a všech nepřírozeností...*“⁸ S tým následne súvisí ďalší dôležitý rozdiel medzi kultúrou a civilizáciou. Každá kultúra je silno spätá s miestom, kde vznikla a má svoje hranice. Civilizácia tieto **hranice nemá** a formy, ktoré vytvára, sú doma všade. Oslobodzuje sa od pôdy, od vidieckeho života a je víťazstvom mesta. Tieto mestá majú rovnaký ráz a sú tvorené bezduchou masou. Ako príklad možno uviesť Rím, New York, či Londýn. Tu je nutné poukázať na jeden dôležitý proces, ktorý s týmto súvisí. Ide o proces globalizácie. Aj keď je tento pojem spájaný hlavne s procesmi v 20. a 21. storočí, k určitej „globalizácii“ a zjednocovaniu dovtedy známeho sveta, dochádzalo aj v dávnejšej minulosti. Uvažujúc logikou O. Spenglera však tento proces bol šírením nie kultúrnych foriem, ale civilizačných, t. j. išlo o úpadkové obdobie.

Podľa mojej mienky, jedným z najvýraznejších znakov civilizácie je jej **ireligiozita, ateizmus**. O. Spengler v tejto súvislosti hovorí: „*Každá duše má náboženství. To je jen jiné slovo pro pobývání. Všechny živé formy, v nichž se vyslovuje, všechna umění, učení, obyčej, všechny metafyzické a matematické světy forem, každý ornament, každý sloup, každý verš, každá idea je v té největší hloubi náboženská a musí taková být. Od nynějška jí už být nemůže. Podstatou všech kultur je náboženství; tedy podstatou všech civilizací je scestné náboženství.*“⁹ Náboženstvo je teda podstatnou určenosťou každej kultúry. Vytvára jej ráz. Robí z nej to, čím je. Podobný názor zdieľajú viacerí autori zaoberajúci sa touto problematikou, no terminologicky to, čo O. Spengler nazýva kultúrou, títo autori spravidla nazývajú civilizáciou. Jedným z nich je aj Samuel P. Huntington, o ktorom sa ešte budem zmieňovať neskôr. Ak pripustíme, že náboženstvo rozhodujúcou mierou určuje ráz kultúry (civilizácie), tak upadanie náboženských obsahov má výrazný podiel (ak nie rozhodujúci) na zmenu tej-ktorej kultúry (civilizácie), ba až na jej postupný zánik. To, že vo veľkej časti Európy, ktorú zaraďujeme do západnej civilizácie, dochádza k výraznému poklesu obyvateľstva hlásiaceho sa ku kresťanstvu, je dokazateľným faktom. Napríklad aj český sociológ Karel Chrástina poukazuje na to, že „*Éra evropského křesťanství však pominula, zaniká, mnoho lidí tohto kontinentu se od křesťanských hodnot odvrátilo.*“¹⁰ Otázkou preto v tejto súvislosti je, aké bude miesto kresťanstva v západnom svete v budúcnosti. Treba tiež pripomenúť výrazné migračné pohyby, ktoré nielen Európu, aj napr. USA menia nielen nábožensky, ale aj etnicky.

S tým súvisí ďalšia téma, o ktorej sa O. Spengler v súvislosti s nástupom civilizácie zmieňuje. Je to problematika populácie. Charakteristickým prejavom každej civilizácie je **pokles počtu obyvateľov**. „*Pražena, žena rolníka je matka. Její celé určení, po němž touží od dětství, je uzavřeno v tomto slovu. Nyní se však vynořuje Ibsenova žena, kamarádka, hrdinka celé světové městské literatury od severského dramatu až k pařížskému románu. Místo dětí mají duševní konflikty, manželství je umělecko-řemeslný úkol a zálež na tom, „vzájemně si rozumět“.* Je zcela

⁸ KOMÁREK, S.: Příroda a kultura. Praha: Academia, 2008, s. 249.

⁹ SPENGLER, O.: Zánik Západu. Obrisy morfolgie světových dějin. Praha: Academia, 2017, s. 368.

¹⁰ CHRÁSTINA, K.: Přehleď Západ svůj úspěch? Příbram: xPrint s. r. o., 2012, s. 29.

lhostejné, zda nějaká americká dáma nenajde žádný dostatečný důvod pro své děti, protože neche zmeškat žádnou season, Pařížanka ze strachu, že od ní odejde milenec, nebo Ibsenova hrdinka proto, že „patří sama sobě“. Všechny patří samy sobě všechny jsou neplodné.“¹¹ Ako je zrejme z uvedeného citátu, v civilizácii sa dostáva do popredia otázka, prečo mať vôbec deti, ako aj určitý ústup, potlačenie funkcie ženy ako matky na „vedľajšiu koľaj“.¹² K. Chrastina poukazuje aj na určitú súvislosť medzi poklesom počtu obyvateľstva a ateizmom, ktorý je tiež znakom civilizácie (viď vyššie). Podľa neho „z evolučného hľadiska není ateizmus přínosom pro vitalitu a přežití společností, neboť ateistické společnosti evidentně stárnou, podléhají destrukci morálky, destabilizaci a v důsledcích toho vymírají. Nejmarkantněji se tato skutečnost projevuje v západní Evropě, která se stále víc blíží hranici staroby a úpadku.“¹³ Nositeľom každej kultúry sú konkrétni ľudia, preto pokles počtu obyvateľov (prípadne neúmerný nárast počtu migrantov) sú z dlhodobejšieho hľadiska ohrozením existencie tej-ktorej kultúry.

Aby bol výpočet znakov civilizácie uvádzaný O. Spenglerom kompletný, nemožno ešte opomenúť **materializmus** a **prehnaný racionalizmus**. Taktiež civilizácia je praktická a utilitaristická, prináša technické vynálezy, peňažné hospodárstvo a peniaze ovládajú politiku.¹⁴

Ďalším autorom, ktorý sa venoval postaveniu Západu vo svete a ktorého dielo vyvolalo silnú odozvu, bol Samuel P. Huntington.¹⁵ Jeho najznámejšie dielo *Stret civilizácií* bolo reakciou na koniec studenej vojny a pokúša sa tu ukázať nové tendencie, ktoré by mali dominovať vo svete v týchto zmenených podmienkach.¹⁶ Hoci som sa tejto téme už venoval v inom príspevku¹⁷, chcem sa na toto dielo opätovne pozrieť z inej perspektívy. Jednak je to časový odstup, ktorý od vydania spomínaného diela uplynul a jednak sú to zmenené podmienky na medzinárodnej scéne, ku ktorým od konca studenej vojny po súčasnosť došlo.

Podobne ako O. Spengler, tak aj S. P. Huntington vidí svet ako celok, ktorý je zložený z viacerých relatívne samostatných entít, ktoré nazýva civilizáciami. Medzi hlavné civilizácie zaraďuje čínsku, japonskú, hinduistickú, islamskú, pravoslávnu, africkú (pravdepodobne), latinsko-americkú a západnú.

Tu je nutné zastaviť sa pri pojme civilizácia a poukázať na jeho obsah. Hoci nemá tento pojem úplne presne zafinovaný a niekde ho zamieňa za pojem kultúra, predsa nájdeme jeho základné vymedzenia. Civilizácia je najširšia kultúrna entita, určitá jednota, celok. Je to najvšeobecnejšia rovina ľudmi zdieľanej kultúrnej identity. Môžeme ju chápať aj ako kultúru vo veľkom, najvyššie kultúrne zoskupenie ľudí, najvšeobecnejšie „my“, v ktorom sa cítime kultúrne

¹¹ SPENGLER, O.: Zánik Západu. Obrisy morfologie světových dějin. Praha: Academia, 2017, s. 533-534.

¹² Viac som sa problematike populácie v západnej civilizácii venoval už v spomínanom príspevku *Súčasná západná civilizácia v kontexte diela Oswalda Spenglera*. In: Culturologica Slovaca. ISSN 2453-9740, roč. 5, č. 2 (2020), s. 21-32.

¹³ CHRASTINA, K.: Přezije Západ svůj úspěch? Příbram: xPrint s. r. o., 2012, s. 29.

¹⁴ VALENT, T.: K filozofii dejin O. Spenglera a A. J. Toynbee. In: Filozofia, roč. 56, č. 4 (2001), s. 256.

¹⁵ Ešte pred ním sa podobnou problematikou zaoberal aj britský historik a filozof dejín Arnold Joseph Toynbee.

¹⁶ Na situáciu po skončení studenej vojny reaguje aj ďalší americký mysliteľ Francis Fukuyama. Jeho teórii konca dejín a víťazstva liberálnej demokracie som sa venoval v príspevku: PALITEFKA, J.: Francis Fukuyama a jeho teória konca dejín. In: Megatrendy tretieho milénia: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Nitra 22. apríla 2010, Nitra: UKF, 2011. - ISBN 978-80-8094-833-7, S. 284-298.

¹⁷ PALITEFKA, J.: Civilizačné stretы v kontexte diela S. P. Huntingtóna. In: Kontextы kultúry a turizmu, roč. 4, č. 2 (2011), s. 32-36.

doma a ktoré nás odlišuje od tých ostatných, iných, ktorých nazývame „oni“. Jej jednotlivé časti nemôžeme správne pochopiť izolovane, ale len s poukazom na civilizáciu ako celok. Pre každú civilizáciu je totiž charakteristický určitý spôsob videnia a vysvetľovania skutočnosti, ktorý sa prejavuje nielen v teoretickej rovine, ale dotýka sa každej oblasti ľudského života. Jej súčasťou sú rôzne hodnoty, normy a inštitúcie. Nemá presne určené hranice a ani presne určený začiatok a koniec, no hoci je „dlhým príbehom“, predsa len je smrteľná. Vyvíja sa a prechádza určitými etapami. A na záver môžeme skonštatovať, že ide o entitu kultúrnu, a nie politickú, čo znamená, že neplní úlohy, ktoré plní štát. V rámci jednej civilizácie sa tak môžeme stretnúť s viacerými politickými jednotkami (Výnimkou podľa Huntingtona je napr. Japonsko, ktorý stotožňuje s civilizáciou japonskou. Považuje ho za osamotenú krajinu).¹⁸

Ako bolo vyššie spomenuté, pre každú civilizáciu je charakteristický určitý spôsob interpretovania sveta a s tým súvisí aj praktická rovina ľudského konania. Ako táto interpretácia rámcovo môže vyzeráť, závisí od samotnej povahy tej-ktorej civilizácie, resp. súvisí s konkrétnymi znakmi danej civilizácie. Práve tieto znaky z nej robia to, čím v skutočnosti je, určujú ju. A aké sú znaky Západu podľa S. P. Huntingtona? Hoci množstvo autorov zaoberajúcich sa touto problematikou môže mať na uvedené znaky aj odlišný názor, predsa je možné nájsť viacero znakov, na ktorých panuje určitá zhoda. Práve takéto znaky S. P. Huntington uvádza. Sú nimi:

- *Antické dedičstvo* – patrí doň nielen grécka filozofia, racionalizmus, či rímske právo, ale aj latinčina a kresťanstvo.
- *Katolicizmus a protestantizmus* – t. j. to, čo môžeme považovať za západné kresťanstvo. Ako som už spomínal pri O. Spenglerovi, platí to aj pri S. P. Huntingtonovi, že náboženstvo považuje za základný znak každej kultúry/civilizácie, pretože podstatným spôsobom určuje jej charakter. V mnohých prípadoch je príslušné náboženstvo obsiahnuté v samotnom názve civilizácie (napr. hinduistická, pravoslávna, islamská).
- *Európske jazyky* – v rámci jednej civilizácie evidujeme relatívne veľkú pestrosť jazykov.
- *Oddelenie duchovnej a svetskej autority* – aj keď dualizmus moci často spôsoboval napätie a konflikty (viď napr. boj o investitúru), súčasne vnášal určitú dynamiku do spoločenských vzťahov a významnou mierou prispel k rozvoju slobody.
- *Vláda zákona* – tento znak možno považovať za významný vklad rímskeho práva do západnej civilizácie. Podstata a sila tohto vkladu je výstižne vyjadrená v nasledujúcom citáte. „*Jsem římský občan, tedy nositel římského zákona, a proto i člověk ve své občanské lidskosti nedotknutelný. Jsem před zákonem Říma roven kterémukoli jinému římskému občanu a zrušit tuto nedotknutelnost, plynoucí z mé lidské kvality římského občana, se neodvážím ani celé moje vlastní impérium, neboť by zrušilo samo sebe a svůj smysl tvůrce, šířitele a ručitele ius romani, římského práva: ja sám jsem nadán veškerou mocí Říma.*“¹⁹

¹⁸ HUNTINGTON, P. S.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 32-36.

¹⁹ ČERNÝ, V. – PREISNER, R.: *O povaze naší kultury. Kultura bez konce*. Brno: Atlantis, 1996, s. 16.

- *Spoločenský pluralizmus* – znamená existenciu autonómnych skupín v spoločnosti, ktoré neboli / nie sú založené na pokrvnom príbuzenstve alebo manželstve a ktoré boli / sú určitou protiváhou vládnej moci.
- *Zastupiteľské orgány* – spoločenský pluralizmus podnietil vznik parlamentov a ďalších inštitúcií, ktoré mali zastupovať záujmy rôznych skupín v spoločnosti.
- *Individualizmus* – dôraz na jednotlivca a na jeho individuálne práva a slobody.

S. P. Huntington si je vedomý toho, že niektorý z daných znakov môžeme nájsť aj v iných civilizáciách, no takáto kombinácia je charakteristická len pre západnú civilizáciu.²⁰

Tieto znaky môžeme považovať za určité piliere západnej civilizácie. Otázkou je, do akej miery sú tieto piliere ešte pevné? Nie sú niektoré oslabované, či spochybňované, čo môže následne viesť k oslabovaniu samotnej civilizácie? Má Západ také vážne problémy, ktoré by mohli znamenať jeho kolaps?

Mnohé z toho už naznačil S. P. Huntington. Koniec studenej vojny a víťazstvo Západu môže navodzovať dojem, že od 90-ych rokov 20. storočia ho môžeme považovať za jednoznačného lídra na medzinárodnej scéne. Už pri rozpade východného bloku však môžeme nájsť dva základné pohľady na postavenie Západu. Prvý hovorí o dominancii Západu, jeho triumfe a nadvláde. Poukazuje na to, že Západ:

- vlastní a riadi medzinárodný bankový systém,
- má pod kontrolou všetky tvrdé meny,
- je najväčším zákazníkom vo svete,
- produkuje väčšinu hotových výrobkov,
- vládne medzinárodným kapitálovým trhom,
- v mnohých spoločnostiach disponuje značnou morálnou autoritou,
- je schopný mohutnej vojenskej intervencie,
- ovláda námorné trasy,
- riadi väčšinu náročných technických výskumov a vývoj vyspelých technológií,
- určuje vzdelanie v oblasti techniky,
- má vedúce postavenie v kozmickom výskume,
- je hlavným výrobcom kozmických lodí,
- má hlavné slovo na poli medzinárodnej komunikácie,
- kontroluje výrobu najdokonalejších zbraní.²¹

Tento dlhý výpočet superlatívov o Západe, ktorý pochádza z roku 1994, je zároveň otázkou, do akej miery to platí aj po tridsiatich rokoch? Určitou odpoveďou je tvrdenie druhej skupiny (do ktorej môžeme zaradiť aj S. P. Huntingtóna), ktorá hovorí o Západe ako upadajúcej civilizácii, *„jejíž politická, ekonomická i vojenská síla se zmenšuje v poměru k rostoucí síle ostatních civilizací. Vítězství Západu ve studené válce přineslo vyčerpání, nikoli vítězství. Západ se stále více musí starat o své vnitřní problémy a potřeby, neboť se potýká s pomalým ekonomickým růstem, stagnující populací, nezaměstnaností, velkými schodky ve státním*

²⁰ HUNTINGTON, P. S.: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers, 2001, s. 68-71.

²¹ Tamže, s. 84.

rozpočtu, upadajúci pracovnú morálkou, nízkymi úrokovými sadzbami a v mnoha zemích, vrátane Spojených štátov, se spoločenským rozpadom, problémom drog a zločinnosťou.“²² Aj keď je toto vyjadrenie zo staršieho obdobia, väčšina uvádzaných problémov ostáva. Nemožno ešte nespomenúť z minulosti finančnú krízu, epidémiu koronavírusu, ktoré sa síce dotkli celého sveta, no uštedrili silné rany aj trpiacej sa západnej civilizácii. Treba ešte uviesť určité problémy, ktoré súvisia so silným rozdelením americkej spoločnosti a ktoré sa týkajú volieb amerického prezidenta. Ani situácia v Európskej únii nie je zďaleka ideálna (viď napr. vystúpenie z únie Veľkej Británie). A v neposlednom rade do tejto zložitej situácie vstupujú mocenské záujmy Číny a hlavne Ruska a ním vedená vojna na Ukrajine. Práve tento konflikt silno vyostreje vzťahy nielen Ruska a Západu, ale aj Západu a tých, ktorí sa nejakou formou prikláňajú na stranu Ruska.

Veľkým problémom Západu je už zmieňovaný pokles populácie. Dochádza tak k znižovaniu „nositeľov“ západnej kultúry. Taktiež sa na Západe výrazne mení demografická štruktúra obyvateľstva, ktorá súvisí s príchodom imigrantov. Mení sa tak pomer pôvodného obyvateľstva a prisťahovalcov. Treba v tejto súvislosti tiež uviesť, že pôrodnosť prisťahovalcov je väčšinou vyššia. Aj keď boli na Západe isté obdobia, kedy bola imigrácia podporovaná, dnes v mnohých európskych krajinách narastá odpor voči migrantom a do politiky sa v čoraz väčšej miere dostávajú radikálne pravicové strany so silným proticudzineckým programom. Aj S. P. Huntington hovorí, že „*pro Evropu jsou bezprostředním problémem muslimové, pro Spojené státy jím jsou Mexičané.*“²³ Problém nastáva hlavne preto, že toto prichádzajúce obyvateľstvo sa často nechce asimilovať.

Niall Ferguson uvádza ako príklad zmeny demografickej štruktúry obyvateľstva situáciu vo Veľkej Británii. Ak tam bude naďalej moslimská populácia rásť tempom 6,7 % ročne (ako tomu bolo v rokoch 2004 – 2008), tak jej podiel na celkovej britskej populácii narastie z necelých 4 % v roku 2008 na 8 % v roku 2020, na 15 % v roku 2030 a 28 % v roku 2040, a v roku 2050 bude vyššia ako 50 %.²⁴ Tento príklad ukazuje, ktorým smerom sa s vysokou pravdepodobnosťou bude veľká časť Európy (hlavne vyspelej západnej) uberať.

Ako som už uvádzal vyššie, O. Spengler považuje za výrazný znak prechodu kultúry do štádia civilizácie (t. j. úpadku) ateizmus. Aj na tento trend poukazuje N. Ferguson a upozorňuje na to, že sa Európania pomaly menia na pohanov (situácia v USA podľa neho nie je taká dramatická).²⁵ Taktiež upozorňuje na to, že sa postupne môžeme zmeniť na bezduchú konzumnú spoločnosť prijímajúcu kultúru relativizmu, podľa ktorej každý názor, akokoľvek výstredný, je rovnako dobrý ako čokoľvek, v čo sme verili. „*Potíž s ateismem spočívá v tom, že když lidé přestanou věřit v Boha, není to tak, že nevěří v nic. Věří v cokoli.*“²⁶

Pri skúmaní stavu západnej civilizácie a hľadani istých problémových javov, treba upriamiť pozornosť aj na individualizmus. F. Fukuyama tvrdí, a s jeho názorom sa stotožňujem, že príčinou rozkladu spoločnosti a aj určitej krízy západnej civilizácie je prehnaný individualizmus. Aj keď je individualizmus základným znakom západnej civilizácie, jeho krajná podoba môže mať na západnú civilizáciu negatívny dopad z dôvodu znižovania sociálnej súdržnosti. „*Společnost, která ustavičně rozvrací normy a pravidla v mene narastající slobodnej volby*

²² Tamže, s. 84.

²³ Tamže, s. 243.

²⁴ FERGUSON, N.: Civilizace: Západ a zbytek světa. Praha: Argo / Dokořán, 2014, s. 284.

²⁵ Tamže, s. 245.

²⁶ Tamže, s. 263.

*jednotlivca, sa ocitne v stave čoraz väčšieho rozkladu, bude rozdrobená, izolovaná a neschopná realizovať spoločné ciele a úlohy.*²⁷ Takáto „spoločnosť“ postráda určitý stmelujúci prvok, ktorý je pre jej existenciu nevyhnutný. Kde ho však opätovne nájsť? V náboženstve, filozofii, tradícii? Dané otázky chcú len poukázať na dôležitosť určitých spoločných hodnôt a noriem, bez ktorých nielen spoločnosť nemôže fungovať efektívne, ale sú nepostrádateľné aj pre relatívne bezproblémové fungovanie civilizácie ako celku.

Posledným problémom, o ktorom sa chcem aspoň stručne zmieniť, a ktorý je pre budúcnosť Západu, a nielen jeho, kardinálny, je bezprecedentné zvyšovanie oxidu uhličitého v zemskej atmosfére. Ľudstvo sa dostalo do situácie, kedy musí neodkladne riešiť environmentálne problémy, aby sa v budúcnosti vyhlo rôznym ekologickým katastrofám. Má to však viacero problematických miest, ktoré súvisia so šírením princípov kapitalizmu do sveta. Francúzsky filozof a sociológ Gilles Lipovetsky hovorí, že kapitalizmus sa rozšíril po celej zemeguli a trh sa stal planetárnym.²⁸ Trh je jedným z dôležitých prvkov toho, čo Lipovetsky nazýva svetokultúra. Okrem trhu do svetokultúry patria aj napr. konzumný spôsob života a individualizmus. Tu je však problematické, či a do akej miery je možné sklbiť požiadavku ekológie s hyperkonzumom, t. j. kultúrou nadmernej spotreby, ktorý je hlavným znakom svetokultúry? Už teraz sa ukazuje, že ľudstvo riskuje katastrofálne klimatické zmeny, čo súvisí s tým, ako Čína a ďalšie veľké ázijské a juhoamerické krajiny zužujú priepasť medzi Západom a zbytkom sveta.²⁹ Ukazuje sa, že tieto problémy sú globálne a vyžadujú si globálne riešenia. Nejaké medzinárodné zmluvy sú síce podpísané, no ochota hlavných svetových ekonomík tieto zmluvy naplňať je často veľmi malá. Treba len dúfať, že nebude neskoro.

Štúdia je výstupom grantového projektu: KEGA 041UKF – 4/2022 *Príprava učebných textov nosných predmetov študijného programu kulturológia.*

Literatúra a zdroje

- ČERNÝ, V. – PREISNER, R.: O povaze naší kultury. Kultura bez konce. Brno: Atlantis, 1996, 196 s. ISBN 80-7108-112-4.
- FERGUSON, N.: Civilizace: Západ a zbytek světa. Praha: Argo / Dokořán, 2014, 347 s. ISBN 978-80-257-1114-9.
- FUKUYAMA, F.: Velký rozvrat. Bratislava: Agora, 2005, 344 s. ISBN 80-969394-1-6.
- HUNTINGTON, P. S.: Sřet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu. Praha: Rybka Publishers, 2001, 447 s. ISBN 80-86182-49-5.
- CHRISTINA, K.: Přezijí Západ svůj úspěch? Příbram: xPrint s. r. o., 2012, 340 s. ISBN 978-80-904946-3-3.
- KOMÁREK, S.: Příroda a kultura. Praha: Academia, 2008, 307 s. ISBN 978-80-200-1582-2
- LIPOVETSKY, Gilles: Globalizovaný Západ: polemika o planetární kultuře. Praha: Prostor, 2012, 231 s. ISBN 978-80-7260-265-0.

²⁷ FUKUYAMA, F.: Velký rozvrat. Bratislava: Agora, 2005, s. 27.

²⁸ LIPOVETSKY, G.: Globalizovaný Západ: polemika o planetární kultuře. Praha: Prostor, 2012, s. 21.

²⁹ FERGUSON, N.: Civilizace: Západ a zbytek světa. Praha: Argo / Dokořán, 2014, s. 267.

- PALITEFKA, J.: Civilizačné strety v kontexte diela S. P. Huntingtona. In: *Kontexty kultúry a turizmu*, roč. 4, č. 2 (2011), s. 32-36, ISSN 1337-7760.
- PALITEFKA, J.: Francis Fukuyama a jeho teória konca dejín. In: Megatrendy tretieho milénia: zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie, Nitra 22. apríla 2010, Nitra: UKF, 2011, s. 284-298, ISBN 978-80-8094-833-7.
- PALITEFKA, J.: Súčasná západná civilizácia v kontexte diela Oswalda Spenglera. In: *Culturologica Slovaca*, roč. 5, č. 2 (2020), s. 21-32, ISSN 2453-9740.
- SPENGLER, O.: Zánik Západu. Obrisy morfológie svetových dejín. Praha: Academia, 2017, 1028 s. ISBN 978-80-200-2666-8.
- VALENT, T.: K filozofii dejín O. Spenglera a A. J. Toynbeeho. In: *Filozofia*, roč. 56, č. 4 (2001), s. 254-258, ISSN 2585-7061.

The Place of the West in the Contemporary Globalised World (Selected Approaches)

The paper is dedicated to selected authors (mainly to O. Spengler and S. P. Huntington) and their views on the development of the Western culture/civilization. Although the works are older (in the first case having been published approximately 100 years ago, in the second case approximately 30 years ago), they can help us even today to better understand certain processes taking place in the Western civilisation and determining the place of the West in the world. The paper mainly notices certain assumptions of the development in the Western civilisation, which were indicated by both authors, and consequently, whether and to what extent their assumptions have been fulfilled.

Mgr. Jozef Palitefka, PhD.
Oddelenie kulturológie – ÚMKTKE
FF UKF v Nitre
Hodžova 1
949 01 Nitra
jpalitefka@ukf.sk